

ISSN2464-0344

Res novae

Revija za celovito znanost
Journal for Integrated Science

Jože Ruparčič

PRAVIČNOST, ETIKA, ČLOVEKOVE PRAVICE IN PRAVO

Robert Petkovšek

MIR IN PRAVIČNOST – ZAPRISEŽENA CILJA MONOTEIZMA
(JAN ASSMANN)

Bernard Goršak

SOME PARALLELS BETWEEN TRILATERAL SITUATION ETHICS AND
SOBORNOST

Vanja Kočever

ODMEVI TRIDESETLETNE VOJNE V LETOPISU LJUBLJANSKEGA KOLEGIJA
DRUŽBE JEZUSOVE

Zoran Vaupot

PROCESS AND AGENTS IN FDI PROMOTION

Fakulteta za pravo in poslovne vede, Katoliški inštitut
Faculty of Law and Business Studies, Catholic Institute

LETNIK 5 • 2020 • ŠTEVILKA 1

Res novae

Res novae: revija za celovito znanost

Izdajatelj in založnik:

Fakulteta za pravo in poslovne vede, Katoliški inštitut

Naslov uredništva:

Res novae, Krekov trg 1, 1000 Ljubljana

Odgovorni urednik:

Andrej Naglič

Glavni urednik:

Simon Malmenvall

Spletni naslov:

<http://www.katoliski-institut.si/sl/raziskovanje/res-novae>

E-pošta:

simon.malmenvall@kat-inst.si

Uredniški odbor:

Philip Booth (Institute of Economic Affairs, London, Velika Britanija),
Andres Fink (Pontificia Universidad Católica Argentina, Facultad
de Ciencias Sociales, Buenos Aires, Argentina), José Ignacio Murillo
(Universidad de Navarra, Instituto Cultura y Sociedad, Pamplona,
Španija), Aniko Noemi Turi (Katoliški inštitut, Fakulteta za pravo in
poslovne vede, Ljubljana, Slovenija), Mitja Steinbacher (Katoliški
inštitut, Fakulteta za pravo in poslovne vede, Ljubljana, Slovenija),
Anton Stres (Katoliški inštitut, Fakulteta za pravo in poslovne vede,
Ljubljana, Slovenija), Zoran Vaupot (Katoliški inštitut, Fakulteta za
pravo in poslovne vede, Ljubljana, Slovenija).

Leto izida: 2020

Tisk:

Primitus d. o. o., Ljubljana

Oblikovanje in prelom:

Breda Sturm

Naklada:

200 izvodov

Letna naročnina:

28€ (Slovenija), 40€ (Evropa), 57\$ (ostalo navadno),

66\$ (ostalo prednostno)

ISSN (tiskana verzija): 2464-0344

ISSN (elektronska verzija): 2464-0352

Res novae

Revija za celovito znanost
Journal for Integrated Science

SPIRITUS
AUTEM
VIVIFICAT

LETNIK 5 • 2020 • ŠTEVILKA 1

Vsebina

Jože Ruparčič

Pravičnost, etika, človekove pravice in pravo

7

Robert Petkovšek

Mir in pravičnost – zaprisežena cilja monoteizma
(Jan Assmann)

71

Bernard Goršak

Some Parallels between Trilateral Situation Ethics
and Sobornost

95

Vanja Kočever

Odmevi tridesetletne vojne v letopisu ljubljanskega
kolegija Družbe Jezusove

115

Zoran Vaupot

Process and Agents in FDI Promotion

146

UDK: 27-789.5:355.01"16"
1.02 pregledni znanstveni članek

Vanja Kočevar

doktor zgodovinskih znanosti, asistent (Zgodovinski
inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU)
(Ljubljana)

Odmevi tridesetletne vojne v letopisu ljubljskega kolegija Družbe Jezusove

Izveček: Namen razprave je na podlagi omemb v letopisu jezuitskega kolegija Družbe Jezusove (*Historia annua*) v Ljubljani ugotoviti, katere faze tridesetletne vojne so najbolj zaznamovale življenje vojvodine Kranjske, zlasti njene prestolnice. Sodeč po pisanju anonimnih jezuitskih letopiscev, je dežela najbolj občutila bližino bojišča v času tako imenovane druge beneške vojne med letoma 1615 in 1618, ki je predstavljala nekakšen uvod v kasnejši spopad v Svetem rimskem cesarstvu, ter v zadnji fazi tridesetletne vojne v tako imenovani francosko-švedski vojni med letoma 1635 in 1648. Prvi dve fazi tridesetletne vojne, češka in danska vojna, sta v letopisu pustili le malo sledi, slednje jezuiti sploh ne omenjajo. Poročila o vojnem dogajanju se ponovno pojavijo po začetku švedske vojne leta 1630 in zlasti po letu 1635, ko je v vojno na strani cesarskih nasprotnikov stopila Francija.

Ključne besede: Družba Jezusova, tridesetletna vojna, vojvodina Kranjska, Ljubljana, letopis *Historia annua*, cesar Ferdinand II.

Echoes of the Thirty Years' War in the Annual of the Ljubljana's College of Society of Jesus

Abstract: The purpose of the paper is to find out which phases of the Thirty Years' War made the greatest impact on the life in the duchy of Carniola and especially in its capital city. This research is based on the accounts from the Annual of the College of Society of Jesus (*Historia annua*) in Ljubljana. Judging by the reports of anonymous Jesuit chroniclers, the land experienced the strongest impact of the proximity of the battlefield during the so-called second Venetian war in the years between 1615 and 1618, that represented a sort of an introduction to the upcoming conflict in the Holy Roman Empire, and the last phase of the Thirty Years' War, the so-called French and Swedish war in the years between 1635 and 1648. The first two stages of the Thirty Years' War, the Czech and the Danish wars, left only scarce traces in the Annual, the latter even remained unmentioned by the Jesuits. The reports on war events start to reemerge after the beginning of the Swedish war in 1630 and especially after 1635 when France entered the war on the side of the emperor's opponents.

Key words: Society of Jesus, Thirty Years' War, Duchy of Carniola, Ljubljana, annual *Historia annua*, emperor Ferdinand II.

Uvod

Pričujoča razprava se posveča omembam tridesetletne vojne ter političnih in vojaških zadev prve polovice 17. stoletja v letopisu Kolegija Družbe Jezusove v Ljubljani. Jezuitski red ali Družba Jezusova je odigrala pomembno vlogo v procesu katoliške obnove na verskem in kulturnem

področju, medtem ko so protireformacijo na političnem pogosto izvajali predstavniki svetnih oblasti, ki so bili s strani Družbe deležni izobrazbe. Med takšne je sodil tudi deželni knez notranjeavstrijskih dežel, nadvojvoda in poznejši cesar Ferdinand II., ki ga je Ignacijeva karizma obsijala v času njegovega študija v bavarskem Ingostadtu med letoma 1590 in 1595. (Kočevar 2017, 21–24)

Ferdinand II. poleg glavnega generatorja katoliške obnove in protireformacije v svojih deželah po letu 1618 postane tudi eden od glavnih igralcev na evropskem političnem parketu in ena od osrednjih figur tridesetletne vojne. Maratonski spopad, v katerega so posegle vse evropske sile razen Ruskega carstva, je v treh desetletjih opustošil osrednja območja Svetega rimskega cesarstva. Vojvodini Kranjski, ki je predstavljala skrajni jugovzhodni del države, so neposredni spopadi sicer ostali prihranjeni, ni pa se izognila drugim tegobam, ki jih je s seboj prinesla vojna, v katero se je zapletel njen deželni knez. Tako so tudi življenje zaledne Ljubljane zaznamovali: draginja, pomanjkanje, visoka davčna bremena, valovi beguncev ter občasni izgredi tod nastanjene soldateske.

Ljubljanski kolegij Družbe Jezusove

Družba Jezusova je svoj kolegij v Ljubljani naposled odprla leta 1597. (Belić 1989b, 5345)¹ Njen vpliv na deželo pa je bil prisoten že pred tem, jezuitske izobrazbe sta bila tako na Dunaju deležna ljubljanska škofa Janez Tavčar (škofoval: 1580–1597) in Tomaž Hren (škofoval: 1597–1630). Ljubljanskemu so se kmalu pridružili še drugi jezuitski kolegiji širom notranjeavstrijskih dežel: leta 1605 je bil odprt kolegij v

1 O stikih jezuitov s slovenskim etničnim prostorom in zlasti s Kranjsko pred letom 1597: Belić 1989a, 201–219; 1989b, 335–348.

Celovcu, 1615 v Gorici, 1619 v Trstu, 1620 v Judenburgu (Dolinar 1990, 7), leta 1627 pa je manjša podružnica nastala še na Reki, kjer je bil nov kolegij zgrajen leta 1636. (Duhr 1913b, 352) Maribor je svoj kolegij dobil precej kasneje, in sicer leta 1761. (Dolinar 1990, 7)

Jezuiti na Kranjskem niso sodelovali pri izvedbi protireformacije, deželnoknežjo reformacijsko komisijo je v nadvojvodovem imenu vodil škof Tomaž Hren. Tako so luteransko cerkveno organizacijo v deželi odpravile svetne oblasti same, brez pomoči Družbe. (Duhr 1913b, 349) Ta je namreč sodelovala pri katoliški obnovi v deželi – letopisi namreč poročajo o velikem številu spreobrnjencev. Ob začetku dela protireformacije so se jezuiti in škof bali morebitnih napadov, saj je bil položaj v kranjski prestolnici zelo napet, pol leta je namreč grozil upor protestantov. Vendar je kolegij kljub temu zaživel, leta 1604 je svojim gojencem z začetkom pouka retorike lahko ponudil celoten gimnazijski program izobraževanja. (Duhr 1913b, 346), visokošolski študiji pa so se v ljubljanskem kolegiju začeli med letoma 1607 in 1609. (Grafenauer 1992, 30) Leta 1611 so patri začeli graditi novo cerkev, ki je bila dokončana čez tri leta in pol, 15. novembra 1615 jo je ob veliki svečanosti posvetil škof Hren. (Duhr 1913a, 346)

Ljubljanski kolegij je sodil v sklop jezuitske avstrijske province, ki je obsegala množico jezikovno in kulturno zelo različnih dežel pod žezlom habsburške dinastije. V provinco so namreč spadale: dežele krone sv. Venceslava (Češka, Moravska, Šlezija in Lužica), obe Avstriji, Štajerska, Koroška, Kranjska, Goriška, mesti Trst in Reka ter habsburški del Ogrske in Hrvaške.² Poleg tega je število patrov v provinci

2 Bernhard Duhr navaja, da je težave pri delovanju province povzročal tudi različen način življenja v deželah, ki jih je obsegala provinca. V deželah češke krone se je običajno pilo pivo, v ostalih

hitro raslo: leta 1606 je imela provinca 425 članov, desetletje kasneje pa že 616. Provincu je bilo treba za boljše delovanje razdeliti, leta 1622 je bila zato ustanovljena nova *Provincia Bohemiae*, ki je omogočila zadušitev upora čeških stanov in vrnitev Družbe v dežele krone sv. Venceslava. Število patrov je tudi v naslednjih desetletjih v obeh provincah hitro naraščalo; avstrijska je imela leta 1632 725 članov, čez deset let pa že 859. Obe provinci je podpiral cesar Ferdinand II., čigar spovednik Wilhelm Lamormaini je bil prav jezuit. (Duhr 1913a, 313–317)

Jezuiti so pomembno zaznamovali šolstvo in kulturno življenje na Kranjskem in Slovenskem v 17. in 18. stoletju. v ljubljanskem kolegiju so se tako šolali številni pomembni možje deželne in nacionalne zgodovine. Družbo Jezusovo je 21. julija 1773 ukinil papež Klemen XVI., čez slabo leto pa je poslopje ljubljanskega jezuitskega kolegija v noči z 28. na 29. junij 1774 uničil požar. (Dolinar 1990, 7)

***Historia annua* – letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove**

Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis (1596–1691) je vsekakor glavni vir za zgodovino Družbe Jezusove na Kranjskem. Letopis so patri pisali kot vsakoletni obračun življenja in dela svojega kolegija ter na njegovi podlagi pošiljali letna poročila provincialu avstrijske province na Dunaj. Od tam so združena poročila vseh kolegijev province romala k vrhovnemu predstavniku reda, generalu v Rim. (Dolinar 1990, 8)

pa vino. Mnogi, ki so bili navajeni piva, vina niso prenašali in obratno, kar je oteževalo prestavljanje patrov po provinci. (Duhr 1913a, 316)

Letna poročila so za nekatera leta precej obsežna, za druga manj, zelo skopa so le za leta od 1687 do 1690. Po večini so dovolj obširna in informativna ter zato za zgodovinopisje zanimiv vir. Z letopisom se je ukvarjal že zgodovinar August Dimitz, ki je leta 1885 objavil izvlečke iz nje (Dolinar 1990, 8), Dimitzu pa je sledila še cela plejada slovenskih zgodovinarjev, ki so preučevali jezuitsko problematiko na Slovenskem. Raziskovanje dela kolegija je zelo olajšal prevod Marije Kiaute (prevod prvega zvezka letopisov je izšel leta 2003). Na prevod sedaj čakata še dva zvezka, tretji zvezek se nanaša na obdobje med letoma 1727 do 1773 in ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.³ Drugi zvezek, ki je obsegal leta od 1692 do 1726, pa je izgubljen, vendar France Martin Dolinar domneva, da je morda založen v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani. (Baraga 2003, 9–10)

Letopisi govorijo o stanju v ljubljanskem kolegiju in v rezidenci, ki je bila v Pleterjah, o stanju redovne šole ter o procesijah, šolskih gledaliških predstavah in lokalnem dogajanju (Baraga 2003, 10), v njih pa je najti še notice o širšem dogajanju v cesarstvu, tudi odmeve tridesetletne vojne. V uvodu *Historiae annuae* za leto 1596 je najti kratek opis vojvodine Kranjske, kjer je že takoj na začetku omenjena širitev Lutrove protestantske vere od štiridesetih let 16. stoletja v to deželo, ki se ji je po mnenju jezuitov pridružilo skoraj vse plemstvo, deloma tudi meščani, v manjši meri pa kmetje. (Baraga 2003, 19) Sledi kratka zgodovina protireformacije v deželi od cesarja Ferdinanda I. (1557–1564) prek nadvojvode Karla II. (1564–1590) do nadvojvode Ferdinanda II. (1595/1619–1637), pod katerim je končno uspela ustanovitev jezuitskega kolegija v Ljubljani. Pri tem je bila ključna pomoč nadvojvodove

3 NUK, Rokopisni oddelek, Ms. 1544.

matere Marije Bavarske in ljubljanskega škofa Janeza Tavčarja, ki je služboval kot namestnik v Gradcu. (Baraga 2003, 20)

Dne 23. marca je ustanovitev novega kolegija s posebno bulo odobril papež Klemen VIII. Nato je bila 1596 za prostor kolegija določena cerkev sv. Jakoba s pripadajočo ubožnico. Prvi trije jezuiti so v Ljubljano prispeli 21. januarja 1597 in se po osemdnevnem bivanju v škofijskem dvorcu preselili v nove prostore Družbe. (Baraga 2003, 20–21) Po prihodu prvih patrov je v Ljubljano prišel še nadvojvoda, da bi od stanov sprejel dedno poklonitev. Tudi jezuiti so posredovali, da pri tem ne bi pristal na kakršnekoli koncesije protestantskim stanovom. Dne 9. avgusta 1597 je v Gradcu umrl dobrotnik kolegija škof Janez Tavčar (škofoval: 1580–1597), nasledil ga je Tomaž Hren (škofoval: 1598–1630). Tega leta je kolegij torej začel s svojim delom in to je hkrati začetek katoliške obnove na Kranjskem. Jezuiti poročajo, da v Ljubljani dolgo časa ni bilo procesij. Anonimni pisec letopisa (Baraga 2003, 22–23) pohvali začetne uspehe Družbe: »Naš prihod in naša navzočnost v Ljubljani sta dvignila srca katoličanov, ki so ne le v mestu, marveč v vsej deželi že skoraj povsem obupali, upornost krivovercev pa se je uklonila v tolikšni meri, da so se sami čudili sebi in katoličanom, češ, če se je samo v dveh letih katoliška stvar tako okrepila, bo v Ljubljani in na Kranjskem luteranstvu odklenkalo.«

Nato letopis govori o izgradnji poslopja kolegija, prenovi cerkve sv. Jakoba in napredovanju protireformacije, spreobračanju v katoliško vero, zažiganju protestantskih knjig in delovanju reformacijske komisije pod Hrenom. Leta 1600 je bila v Ljubljani procesija ob prazniku sv. Rešnjega telesa, prva po štiridesetih letih, knezoškof Hren je na njenem čelu nosil monštranco. (Baraga 2003, 38) Leta 1615 je prišlo do spora med Družbo in škofom, zaradi uvedbe kranjske (slo-

venske) pridige namesto nemške. Škof se je bržkone bal, da bi zmanjkalo poslušalcev slovenske pridige v stolni cerkvi. Do še hujšega spora je nato prišlo leta 1628. (Baraga 2003, 76)

Odmevi tridesetletne vojne v letopisu

Historia annua poroča, da je bila leta 1618 v Ljubljani vojska, po vsej verjetnosti gre za čete, ki so se sprostile po koncu vojne z Benečani in jih je Ferdinand sedaj lahko uporabil drugje – na severu se je namreč z uporom češkega plemstva odprlo novo bojišče. Vojaki so v kranjski prestolnici kradli pri mnogih ljudeh, jezuitom pa je bilo prizanešeno. (Baraga 2003, 81) Prvi odmevi vojne so ljubljanski kolegij dosegli naslednje leto 1619, ko so protestantski stanovi z Moravske in Šlezije izgnali jezuite. Prvo odredbo proti Družbi je sicer izdal direktorij čeških stanov že 9. junija 1618, le nekaj dni po defenestraciji, jezuiti pa so morali v štirinajstih dneh pod grožnjo smrtne kazni zapustiti kraljevino Češko. Protest bavarskega vojvode Maksimilijana I. izгона ni preprečil. Vendar se v Ljubljano, vsaj v kolegij, ni zatekel noben jezuit s Češke.

Naslednje leto je sledil še izgon Družbe z Moravske, ko je mejna grofija jezuite izgnala z dekretom 6. maja 1619. Moravski stanovi so zagrozili, da bodo člani Družbe, ki dekreta ne bodo spoštovali in ostali v deželi, brez zaslišanja kaznovani s smrtjo. Nato je jezuite 24. junija izgnala še Šlezija. (Duhr 1913a, 9–10) To dogajanje ni ostalo brez odmeva na Kranjskem, saj se je v Ljubljano leta 1619 zateklo nekaj jezuitskih beguncev: »V juniju je zaradi izгона naših iz Moravske prišlo 15 novincev iz Brna s svojim magistrom p. Tomažem Luttringom in od starejših p. Martin Critaeus ter krojača Nikolaj Rudolphi in Janez Seel.« (Baraga 2003, 82) Leta 1620 je cerkveni stan cesarju odobril izredno kontribucijo, h kateri

je jezuitski kolegij prispeval 400 goldinarjev. Pri tem se je najbrž že poznala denarna stiska cesarja, ki se je zapletel v vojne. Leta 1621 sta bila iz kolegija kot brata pomočnika v Brno na Moravsko poslana Zaharija Čermak in Janez Seel, Wolfgang Magerle pa je odšel v Krumlov na Češko. Po bitki na Beli gori so se jezuiti vrnili v dežele krone sv. Venceslava. Tako se v letopisu *Historia annua* odraža razvoj češko-pfalške vojne. (Baraga 2003, 85–86)

Leta 1622 se je v Ljubljani s slovesno procesijo praznovala kanonizacija svetih spoznanvalcev Ignacija Loyolskega in Frančiška Ksaverija. To kaže na napredovanje rekatolizacije v deželi. (Baraga 2003, 92–97) Pri tem velja omeni še, da je bila tega leta velika avstrijska jezuitska provinca razdeljena na dva dela, na severu je bila namreč ustanovljena nova češka provinca. (Duhr 1913a, 317) Sicer je bilo to leto za cesarja in Ligo uspešno, vendar v letopisu notic o zmagah ni, bojišča so bila očitno predaleč od Kranjske. (Parker 1997, xxviii) Za naslednji dve leti ljubljanski jezuiti niso zapisali ničesar v povezavi z vojno v cesarstvu. Nato je leta 1625 najti notico, ki se nanaša na rekatolizacijo na Kranjskem, v katolištvo se je namreč spreobrnil deželni maršal in dedni komornik Teoderik (Ditrih) Auersperg. Anonimni pisec je še dodal, da je očitno ugotovil, da mu je kot protestantu ugled na dvoru hitro padal. Zgledu so nato sledili njegov sin in še dva deželana. (Baraga 2003, 102) Ker so bili letopisi interne narave, so si njihovi pisci občasno lahko privoščili takšno opazko, kakršna je bila ta na račun Teoderikovega prestopa.

Kakor smo videli zgoraj, so letopisi vojno dogajanje na Češkem in Nemškem, tako imenovano češko-pfalško vojno, obravnavali le toliko, kolikor je ta vplivala na ljubljanski kolegij – prihod beguncev z Moravske in nato odhod nekaterih članov na Češko in Moravsko. Ko se je vojna po zlomu

češkega upora preselila na Nemško, torej izven jezuitske province, ki ji je pripadal ljubljanski kolegij, so poročila o vojni in dogodkih povezanih z njo prenehala. Tako v letopisu ni nobenih poročil o tako imenovani danski etapi vojne,⁴ ki je potekala med letoma 1624 in 1629. (Lee 1995, 13)

Zmage vojsk cesarja in Lige so omogočile Ferdinandu II., da je obračunal s preostalimi protestanti v svojih deželah, torej s plemiči. Dne 1. avgusta 1628 je izdal odlok, ki je določal, naj se protestantski plemiči v roku enega leta vrnejo v naročje katoliške Cerkve ali pa naj prodajo svoja posestva in se izselijo iz njegovih dednih dežel. Izjema so bila fidejkomisna posestva, od katerih je izseljencem ostal užitek. Zaradi zaslug in zvestobe je cesar izseljencem spregledal plačevanje desetega pfeniga. (Kočevar 2016, 133–151) Točno število družin, ki so se spreobrnille, ni znano (Gruden 1992, 844–846), med letoma 1627 in 1633 se je pri ljubljanskih jezuitih spreobrnilo 133 oseb, največ (63) prav leta 1628. Po drugi strani sta, sodeč po Hainhoffer-Dimitzovem seznamu, kot posledica Ferdinandovega patenta Kranjsko zapustili vsaj 102 plemiški osebi. Od tega je bilo 32 polnoletnih moških oseb, 30 polnoletnih ženskih oseb in več kot 38 otrok. (Kočevar 2016, 202–223) Edikt in spreobračanje nekaterih protestantskih plemičev omenja tudi jezuitski letopis (Baraga 2003, 109): »Ko je cesar Ferdinand izdal edikt proti nekatoličanom, so se nekateri spreobrnili v pravo vero, drugi so se raje izselili. Našteli smo 28 takih, ki so bili ponovno sprejeti v naročje Cerkve. Bili so iz domačega plemstva, razen enega, ki je bil visokega rodu iz Švedske in služil vojake na Poljskem, potem izgubil premoženje, tam pobegnil razbojnikom in pri nas našel dragoceni biser vere.«

4 Dansko fazo tridesetletne vojne različni avtorji različno imenujejo, tako se zanjo uporabljajo poimenovanja: danska vojna, dansko-spodnjesaška vojna in dansko-nizozemska vojna.

Zanimanje vzbuja v odlomku omenjeni švedski plemič, ki je prestopil v katoliško vero. Tujci, zlasti berači, pa tudi vojaki, romarji in obubožani plemiči med tridesetletno vojno v kranjski prestolnici niso bili nobena redkost. S tujci, ki jih je v Ljubljano prignala tridesetletna vojna, se je v svojem magistrskem delu ukvarjala Irena Žmuc, ki je prišla do sklepa, da so bili tujci, ki so pribežali na Kranjsko, pravi potujoči časopisi, saj so prinašali novice iz pravzaprav celotne Evrope. Da švedski plemič, ki ga omenjajo jezuiti, ni bil osamljen primer, govori ugotovitev Irene Žmuc, da je med vojno v Ljubljani pomoč iskalo 1196 tujih oseb (Žmuc 2005, 127, 149), verjetno pa je bilo prišlekov še več, saj vsi mesta tudi niso prosili za pomoč.

Leta 1630 je umrl knezoškof Hren. Kakor smo spoznali v prejšnjem poglavju, je med njim in jezuiti prišlo do sporov, vendar tudi do sodelovanja, zlasti z jezuitom Janezom Čandkom. Kljub temu so se odnosi po sporu leta 1628 dokončno skalili, saj *Historia annua* Hrenove smrti sploh ne omeni. Za razliko od Hrena se smrt njegovega naslednika Rinalda Scarlichija deset let pozneje, to je leta 1640, omenja. (Baraga 2003, 126)

Vojna se spet pojavi v poročilih po invaziji švedskega kralja Gustava II. Adolfa, ki se je v vojno vmešal leta 1630, a je najprej ostal brez močnejših zaveznikov, ko pa so Tillyjeve čete opustošile mesto Magdeburg, sta se Švedom kot zaveznici pridružili Saška in Brandenburg. Naslednje leto so zavezniki pri Leipzigu premagali Tillyja in Švedski so vkorakali v Porenje. Leto 1632 se je za Gustava II. Adolfa začelo uspešno, saj je pri Lechu še enkrat premagal Tillyja, ki je v bitki padel, in Švedski so nato vkorakali na Bavarsko. (Lee 1995, 17) Te zmage »baltskega meča« so leta 1632 odmevale tudi na Kranjskem:

»Našim, ki običajno živijo tukaj, so se sredi leta pridružili štirje tujci z Rena, ki jih je bil baltski meč izgnal v naše kraje. Njihov namen je bil, da se izpopolnijo v humanitetnih vedah. Za njimi je prišlo ob koncu leta še osem drugih izgnancev prav od tam; ti so pod vodstvom dveh profesorjev skupaj z dvema našima dokončali dekado moralne teologije.« (Baraga 2003, 110) Švedski kralj je konec leta 1632 padel v bitki pri Lütznju, vendar se je vojna nadaljevala, še več, pritiski na prebivalstvo so bili, sodeč po letopisu, po vsem cesarstvu vedno težji. Ljubljanskemu kolegiju so iz težav pomagali premožni ljudje z donacijami. Za leto 1633 letopis poroča: »Zaradi naklonjenosti odličnikov, brez katere bi v tako težkih časih komaj mogli vzdrževati kolegij, smo imeli ugoden veter.« (Baraga 2003, 113) V švedski fazi je vojna ponovno segla bližje Kranjski. Anonimni letopisec je težave cesarja komentiral takole: »Da bi se omilila strašna zmeda časov in vojn, ki se je v polnih potokih razlila v pogubo cesarju in naši veri, smo priredili štiridesetno molitev, ki je zelo ganila srca in pritegnila ljudi k molitvi.« (Baraga 2003, 113)

Leta 1634 so, sodeč po številnih omembah *Historiae annuae*, dogodki na evropskih bojiščih na Kranjskem močno odmevali. Istega leta je umrl grof Teoderik (Ditrih) Auersperg, ki se je spreobrnil devet let pred tem, njegovi trije sinovi Volfgang, Vajkard in Herbart pa so se po pričevanju letopisa proslavili v cesarskih poslanstvih in »na bojnem polju« (Baraga 2003, 115–116), torej v tridesetletni vojni: »Včeraj smo slišali, da je Vajkard, ki se je kot cesarjev poslanec zaradi dolgotrajnih pogajanj mudil v Hamburgu, s cesarjevim pooblastilom odšel v Münster, da sklene in utrdi mir s tujima vladarjem, francoskim in švedskim, ker je ogroženo cesarstvo in dedne dežele. Naj Bog podpira to plemenito delo, ki je skoraj pretežavno za njegovo mladost.« (Baraga 2003, 116) Lju-

bljanski jezuiti so torej »navijali« za svoje sodeželane, ki so se udeležili velikega evropskega spopada. Citat omenja mirovna pogajanja s Francozi. Francija je sicer v vojno uradno vstopila šele naslednje leto (1635), vendar je bilo francosko-habsburško nasprotje očitno znano tudi sodobnikom, ki niso bili tesneje povezani z dvorom. Z vstopom Francije se je začela najdaljša in najhujša faza, tako imenovana švedsko-francoska vojna. (Lee 1995, 18)

Medtem ko se je na evropskih bojiščih odvijala vojna, ki je z vstopom Francije v spopad dokončno izgubila verski predznak, je na Kranjskem, v zaledju bojišč, potekala rekatalizacija. Kljub izgonu protestantskega plemstva med letoma 1628 in 1629 ter zmagi deželnega kneza nad stanovi proces konfesionalizacije še ni bil popolnoma zaključen. Že leta 1627 je začela delovati nova reformacijska komisija, ki je bdela nad življenjem duhovščine in ljudstva. (Gruden 1992, 844) Da bi se katoliška vera bolje utrdila, so jezuiti ustanavljali razne kongregacije in bratovščine, ki so imele verskovzgojni namen za laike. Kongregacije so posvečali varstvu sv. Marije, bratovščine pa tudi drugim svetnikom. Marijino kongregacijo so v Ljubljani ustanovili leta 1605, kar je naslednje leto potrdil tudi papež. Kongregacija se je z leti razdelila na več podskupin: latinska Kongregacija Marije Vnebovzete je bila namenjena starejšim študentom, meščani in odrasli so dobili nemško Kongregacijo Brezmadežne, mlajše študente so povezali v dijaško Kongregacijo Marijinega rojstva oziroma Kongregacijo Kraljice angelov. Četrta kongregacija, namenjena plemičem, ni zaživela zaradi nasprotovanja škofa Hrena, vendar se je bolje razvila peta podskupina Bratovščina Kristusovega smrtnega boja. (Baraga 2003, 17) Kongregacije so prirejale tudi procesije, ki so bile poleg verskega dogodka tudi nekakšen indikator katolištva, z njimi pa je Družba po-

častila tudi vojaške uspehe cesarja. Leta 1634 je kongregacija starejših študentov tako počastila padec Regensburga, ki sta ga osvojili cesarska in bavarska vojska: »Na Rožniku so bile procesije, ki jih je pobožno vodila nemška kongregacija, kakor tudi one, ki jih je vodila v Polje blažene Device višja latinska kongregacija v hvaležen spomin na milost, ker se je cesarju Ferdinandu III. predalo mesto Regensburg, ki ga je osebno oblegal.« (Baraga 2003, 116–117) Ferdinand III. je nato septembra istega leta pri Nördlingenu premagal švedsko vojsko in razbil heilbronnsko zvezo med Švedi in nemškimi protestanti. Naslednje leto je cesar s Saško sklenil separaten mir v Pragi, ki so se mu nato pridružili številni nemški knezi. Zaradi krepitev habsburške moči v srednji Evropi se je nato v vojno vključila Francija. (Lee 1995, 18) Zanimivo je, da jezuiti v zadnjem navedku Ferdinanda III. naslavljajo že kot cesarja, saj je bil za rimskega kralja kronan 22. decembra 1636 v Regensburgu (Baraga 2003, 119), cesar pa je postal šele po očetovi smrti 1637. O dogodkih v povezavi z bitko pri Nördlingenu in praškim mirom letopisi molčijo, vendar nato leta 1638 ponovno poročajo o Ferdinandu III.: »Slovesnost novega leta je povzdignil pravični vladar Ferdinand III., ki so mu za voščilo zapeli Te Deum laudamus.« (Baraga 2003, 119)

Leta 1638 se je v Ljubljani na poti v Loreto ustavila Katarina, rojena Brandenburg, vdova po sedmograškem knezu Bethlenu. (Baraga 2003, 120) Njen pokojni soprog, sedmograški knez Bethlen Gábor je umrl leta 1629. V prvih dveh fazah tridesetletne vojne je bil pomemben nasprotnik Habsburžanov, z njimi se je namreč spopadel v letih 1619–1621, 1623–1624 in leta 1626. Po veroizpovedi je bil Bethlen kalvinist (Parker 1997, 284), njegova soproga pa je, tako vsaj lahko sklepamo na podlagi njenega romanja v Loreto, pozneje postala katoličanka. Leta 1640 so neurja uničila pridelke in Družba zato ni

mogla v celoti plačati vojnih davkov, vendar se je naslednje leto za jezuite zavzel grof Wolfgang Engelbert Auersperg, dedni deželni maršal in predsednik urada poverjenikov, ter na deželnem zboru dosegel, da so bili jezuiti oproščeni vojaških davkov, šesterih javnih prispevkov, ki so dosegali vsoto 3.000 goldinarjev. (Baraga 2003, 131) Po vstopu Francije v vojno se je habsburški položaj na bojiščih kljub začetnim uspehom, ko so španske in cesarske čete leta 1636 prodrle v Francijo in ogrozile celo Pariz, začel slabšati. (Lee 1995, 18) Zaradi vse hujše vojne na Nemškem so se razmere zaostrele tudi v zaledju, kar se odraža v vse večjem številuotic o vojni. Leta 1642 so si jezuiti zabeležili: »Z molitvami smo se udeležili tudi štirideseturne spravne molitve, ki jo je naš škof oznanil zaradi pričujočih vojnih stisk.« (Baraga 2003, 134)⁵

Vojna se je kazala tudi v vse večjem številu tujih prosilcev pomoči v Ljubljani. Leta 1643 tako letopis omenja celo neposredno nevarnost spopadov, ki so pustošili po Moravskem. Vojna tedaj ni bila več daljna severnonemška zadeva kakor v času danske faze. Ljubljana je zmage Habsburžanov in njihovih zaveznikov proslavljala z veličastnimi procesijami, kar v prejšnjih obdobjih spopada ni bilo v navadi: »Na enak način se je ob binkoštnih dnevih ponovno zbralo pobožno ljubljansko občestvo k molitvi za skupne potrebe. Narekovala jo je nevarnost vojne, ki je divjala znotraj avstrijskih meja v samem osrčju Moravske, medtem so se vsi trudili, da bi s ponižnimi prošnjami pomirili pravično božjo jezo, ki se je zgrnila na nas. Njemu, ki vodi človeške zadeve, smo se zahvalili za nepričakovano zmago, ki so jo dosegli katoliški vojskovodje nad francosko-weimarskimi vojaki, ki so po-

5 Takrat je bil ljubljanski knezoškof Oton Fredrik grof Buchheim (1604, škofoval: 1641–1664). (Dolinar 2007, 131–132)

množeni z novimi četami prišli iz Francije in so nameravali vdreti v samo osrčje Nemčije. Njihove poskuse je zatrl tako izvrsten bojni načrt, da je prišla pod našo oblast skoraj vsa pehota in vse francosko plemstvo, ki je pomagalo konjenici – in to malodane brez žrtev na naši strani, ubit vsekakor ni bil nihče. Stvar se je zdela zelo pomembna in nemogoča brez božje pomoči. Tudi tukaj smo se Bogu zahvalili z dolgo procesijo z Najsvetejšim v monštranci, ki jo je nosil prečastiti prošt od Sv. Nikolaja v našo cerkev. Govor je imel naš pater. Po končanem slavlju se je sprevod v istem redu ob spremstvu vsega ljudstva vrnil v stolnico. Tam smo odpeli himno svetih očetov in medtem ko so se izmenjavali zvoki vojaške godbe z veličastnimi zvoki bronastih trobent z gradu, se je ljudstvo veselo razšlo.« (Baraga 2003, 138–139)

»Vojno divjanje v samem osrčju Moravske«, ki ga omenja letopis, je povezano z novim vrhovnim poveljnikom švedske vojske, na Nemškem Lennartom Torstenssonom, ki je poveljstvo prevzel že spomladi 1642. Torstensson je premagal saško vojsko in preko te dežele vdrl na Moravsko, kjer je zavel glavno mesto Olomouc in junija ogrozil celo Dunaj. Potem se je umaknil nazaj na Saško in začel oblegati Leipzig. Novembra je nato pri Breitenfeldu premagal cesarsko vojsko (Parker 1997, 151–152). Letopis te dogodke v strnjeni obliki komentira v poročilu za leto 1643. V odlomku se omenja še en spopad, za katerega pa ne moremo z gotovostjo reči, kje naj bi se zgodil. Bavarske čete so tega leta sicer premagale Francoze pri Tuttlingenu (Lee 1995, 19), vendar letopis trdi, da naj zmagovalna stran ne bi imela izgub, kar daje slutiti, da je imel letopisec v mislih nek manjši spopad. Maja istega leta so Francozi pri Rocroiju odločilno porazili špansko flandrijsko armado. Poraz sicer ni imel takojšnjih posledic za španske posesti v južni nizozemski, a je naredil konec

možnostim za vpad na francosko ozemlje, poleg tega je bila pretrgana komunikacija med španskimi ozemlji v Italiji in na Nizozemskem. (Parker 1997, 153) O bitki pri Rocroiju v letopisu *Historia annua* ni poročil, verjetno zaradi geografske oddaljenosti.

Tridesetletne vojne so se udeležili tudi mnogi Kranjci, eden izmed njih je bil tudi bivši jezuitski učenec Herbart Auersperg, ki ga je letopis sicer že omenjal: »Naše šole so bile zelo obiskane, dijaki marljivi, v miru z mestom in meščani, čeprav je imelo tu stalno postojanko več vojaških čet. Iz bitke pri Leipzigu, ki se je za našo stran slabo iztekla, se je vrnil v domovino presvetli grof Herbard Auersperg, ki je danes, ko to pišem, že polkovnik. Da bi naše šole svojemu nekdanjemu gojencu izkazale vdanost, je vsak razred pripravil dobrodošlico s primerno predstavo, ki ni bila vnaprej pripravljena, in sicer tako, da sta si po dva razreda določila čas pred poldnevom – potem je bilo v kolegiju kosilo, ki so se ga udeležili grof sam in njegov brat maršal v spremstvu ostale družbe odličnikov – v popoldanskem času pa so nastopili ostali razredi.« (Baraga 2003, 139)

V odlomku se omenja bitka pri Leipzigu, ki so jo cesarske čete izgubile. Gre za spopad, ki ga strokovna literatura imenuje tudi druga bitka pri Breitenfeldu. Švedski general Lennart Torstensson je po vrnitvi z Moravske začel oblegati saški Leipzig, kjer se mu je približala cesarska vojska pod osebnim poveljstvom cesarjevega brata nadvojvode Leopolda Viljema. Torstensson se je nato umaknil do nekoliko severneje ležečega Breitenfelda in se 2. novembra 1642 s cesarskimi spustil v bitko in jih premagal. Cesarska vojska je imela hude izgube, 5.000 padlih in 5.000 zajetih, poleg tega pa je izgubila še: šestinštirideset poljskih topov, nadvojvo-

dov zaklad in arhiv ter proviant. Na istem bojišču je enajst let pred Torstenssonom že švedski kralj Gustav II. Adolf izbojeval veliko zmago nad cesarsko vojsko (1641). (Parker 1997, 151–152)

Od začetka francosko-švedske etape vojne so omembe »vojnih stisk« v našem viru vse pogostejše in tako se omenjajo tudi leta 1644: »Sijajna je bila slovesnost proti koncu leta, na sam praznik Brezmadežne. Ta dan je osemurna pobožnost, sklicana na cesarsko povelje zaradi hudih vojnih stisk, razdeljena po delih v peterih cerkvah kakor na peterih bojnih ladjah, vzpodbudila k udeležbi številno množico ljudstva, duhovščine in ostalih iz najvišjega plemstva.« (Baraga 2003, 143) Tega leta letopis poroča o obisku še enega Auerperga, grofa Janeza Vajkarda (1615–1677), ki se je povzpел na pomemben položaj na dvoru, postal je namreč vzgojitelj prestolonaslednika Ferdinanda IV. (Baraga 2003, 145) Janez Vajkard je po koncu tridesetletne vojne na dvoru naredil uspešno kariero, saj je postal svetovalec cesarja Leopolda I. in pomemben diplomat. Cesar ga je leta 1653 povzdignil med državne kneze in mu dal v fevd dve šlezijski vojvodstvi Münsterberg (Ziębice) in Frankenstein (Ząbkowice Śląskie). Kot diplomat si je prizadeval za zavezništvo med katoliškimi silami Avstrijo, Francijo in Španijo. Hotel je postati celo kardinal, vendar je padel v nemilost in bil leta 1669 odpuščen z dvora, preostala leta življenja pa je nato preživel na Kranjskem. (Mal 2013; Hartmann 1907, 220–227; Preinfalk 2005, 231–239; 454)

Naslednjega leta (1645) se spet omenja vojska v Ljubljani. Ta je bila povezana s tridesetletno vojno, pozimi med letoma 1644 in 1645 je v mestu namreč prezimoval polk ferrarskih jezdecev. (Žmuc 2005, 94) Kakor je bilo za prvo polovico 17.

stoletja običajno, je prihajalo do sporov in celo spopadov med soldatesko in meščani. *Historia annua* navaja, da so jezuiti med na smrt obsojenimi obiskali tudi žolnirja iz Italije Alfonsa Pola, ki je zabodel nekega mesarja in tako sprožil spor z meščani. Obsojenca so pripravili na smrt, letopis tudi podrobno opisuje njegovo kesanje pred eksekucijo. (Baraga 2003, 148) Ta čas je vojna spet zajela Češko, kamor je v začetku leta 1645 z glavnino švedske vojske s Saške vdrl general Torstensson. Nasprotnika sta bila številčno izenačena, vsaka vojska je štela približno 15.000 moških, vendar je imel Torstensson premoč v topništvu. Po nekaj manjših spopadih sta se 6. marca vojski spopadli pri Jankovu, jugovzhodno od Prage, kjer je cesarska vojska doživela hud poraz, saj je izgubila polovico moštva in vse topništvo. Cesar je po tem porazu iz previdnosti skupaj z družino zapustil Dunaj in se zatekel v Gradec. Cesarska prestolnica je bila sicer ogrožena, vendar ni padla v nasprotnikove roke. Iz opustošene Češke so se na Kranjsko zatekli nekateri plemiči, ki so jezuitskemu kolegiju poklonili nekaj dragocenosti: »Vse to je velikodušno darovala presvetla grofica Bianca Polyxena Colalto. Potem ko ji je švedski sovražnik uničil posestva na Češkem, je namreč s svojim mlajšim sinom, ki se je ukvarjal s poezijo, prišla v Ljubljano, da bi našla azil, ob odhodu pa je želela s tem darilom ohraniti spomin na svojo hvaležnost Cerkvi, katere sveta opravila in lepoto je nadvse hvalila.« (Baraga 2003, 149)

Pomemben dobrotnik jezuitov je bil tudi grof Volfgang Engelbert Auersperg (1610–1673), ki se tridesetletne vojne sicer ni udeležil, vendar je kolegiju z donacijami večkrat pomagal iz materialnih težav, za katere je bila kriva tudi vojna. Letopis ga zato hvaležno omenja. (Baraga 2003, 150) Volfgang Engelbert je kot kranjski deželni glavar iz javnih sredstev

podpiral gledališke predstave pri jezuitih, sam pa je v Ljubljani leta 1642 zgradil knežji dvorec, kjer je prirejal gledališke in operne predstave. Njegovo premoženje je leta 1673 podedoval zgoraj omenjeni brat Janez Vajkard Auersperg. (Mal 2013) Spor med žolnirji in ljubljanskimi meščani, ki smo ga že omenjali, je naposled 13. maja 1645 prerasel v pravi spopad. (Žmuc 2005, 94) Naslednji opis je verjetno najboljši na Kranjskem nastali opis vojaštva, ki je med tridesetletno vojno opustošilo Nemčijo. Očitno je plenjenje neobrzdane soldateske v manjši meri doživela tudi Kranjska. Jezuitski letopisec je zabeležil:

»H koncu letopisa bi zanamcem v spomin rad omenil spopad med vojaki in meščani, ki je izbruhnil sredi poletja [1645] in ki bi lahko povzročil še hujše gorje, ko bi ga ne pogasila kri maloštevilnih. /... / Čez poletje je v Ljubljani pod poveljstvom Janeza Krstnika Ferrara iz Milana in namestnika Frančiška iz Mantove taborila legija, ki so jo po večini sestavljali Italijani, predvsem ostanki čet, ki jih je po miru, sklenjenem med Benečani in papeškimi ter ostalimi sprtimi italijanskimi knezi, potem ko so bili razrešeni prisege, za cesarsko stran nabral omenjeni poveljnik v pričakovanju večjih dodatnih čet, kakršne mu je uspelo nabrati v Italiji ali pri sosednjem karnijskem ljudstvu. Medtem ko se je brezdelno vojaštvo ob pogosti poveljnikovi odsotnosti, kot je navada, razteplo po bližnjih vaseh in predrzno napadalo kmete, s silo in pretepanjem nekaznovano ropalo po cestah in hišah in izsiljevalo živež, ne da bi ga plačalo, in je temu podobne in še hujše stvari počenjalo tudi v mestu, je zato, ker je poveljnik odšel drugam, prevzel vodstvo vojaštva njegov namestnik Frančišek. Tega je sicer izredno priporočal njegov plemeniti značaj, a le nerad je poslušal pritožbe zoper svoje vojake oziroma jih je opravičeval in se, kot se je govorilo,

zlasti nikoli ni potrudil, da bi jih kaznoval tako, kakor so si zaslužili. Takšno stanje je razdražilo magistrat in mesto, ki se je srdito pripravljalo, da zaščiti samo sebe in kmete, če odgovorni s svojo avtoriteto ne bodo ukrotili vedno novih objestnosti vojakov. Ker pa se slabe navade zlasti pri vojakih redkokdaj izboljšajo, je prišlo zaradi nadlegovanja gostiteljev, pri katerih so prebivali, in kmetov, h katerim so hodili, da bi jim kaj odnesli, do vse resnejših izgrediv in celo do poboja nedolžnih: vojak, o katerega smrtni kazni sem poročal zgoraj, in njegov tovariš sta kar na ulici z mečem napadla dva mesarja, ki nista hotela prodajati brez denarja in sta se jim upirala ter ju zabodla. Eden od njiju je kmalu umrl, drugi pa ubežal hudo ranjen. Te in podobne stvari so se tako nakopičile, da so vzpodbudile meščane k orožju in upravičeni obrambi. Kajti ni še morilec vtaknil meča v nožnico, ko se je po vseh ulicah razlegel krik: 'K orožju, meščani, meščani k orožju!' Da bi segel poziv čim dlje, so z zvonovi, ki navadno naznanjajo nemire in hitro pomoč, bili plat zvona skoraj v vseh zvonikih (razen v našem), kar je bilo nenavadno, in vabili ljudi skupaj. Zato so meščani hitro zavzeli mostove in razpeli verige, da so zadrževali pritisk z ulic. A tudi vojake so njihovi predpostavljeni zbrali k orožju. Prerivali so se kot blazni, kamor koli je naneslo, v naglici in strahu, ne da bi vedeli, za kaj gre. Obe strani sta torej enakovredno oboroženi prišli skupaj na Starem trgu pri vodnjaku, pripravljene na boj. Meščani so zavzeli spodnji prostor pri Stiškem dvorcu in s puškami napeto pazili, če bi se morda kdo od nasproti stoječih vojakov le malo premaknil. Višje mesto ob hiši poročnika Frančiška pa so zasedli vojaki, ki so divje hlepeli po bitki. Ko so tako stali, je bil nič hudega sluteči poročnik Frančišek v tuji hiši, kamor se je na povabilo nekega plemiča odpravil na kosilo. Ko ga je stotnik obvestil o nevarnosti, ki je grozila njegovim, je brž osedlal konja,

prihitelj oborožen, silovito planil v sredo čete in pogнал žrebca proti postojanki meščanov, zgrabil za pištolo v toku in s točnim strelom zbil na tla meščana Lestiona, ki je zaradi tega naslednji dan umrl. Dano je bilo znamenje za pravično maščevanje in meščani so sprožili puške proti nasproti stoječi četi, predvsem proti poročniku. Ker so ga sovražili in imeli za krivega, saj se pogosto ni zavzel za pravico, kakor so menili, so merili najbolj nanj. In res ne brez uspeha, kajti poleg drugih štirih ali petih navadnih vojakov je poročnika samega zadela krogla, zdrknil je s konja in skozi nagneten množico napol živ prilezel v sodnikovo hišo ter se skušal kolikor mogoče neopazno skriti prav pod streho hiše, v katero se je zavlekel. Medtem ko smo v kolegiju, ki stoji blizu trga, slišali pogoste eksplozije, se je pater superior sredi orožja in švigajočih mečev s svojim pomočnikom prerinil skozi gosto zmešnjavo, da bi morda s svojo avtoriteto zaustavil naraščajoče zlo ali tistim, ki so bili ranjeni, priskočil na pomoč. Našel je dva, ki ju je zadela krogla in jima je življenje komaj še utripalo, tako da je eden pol ure zatem umrl, in jima dal odvezo. Nato je glasno klical poročnika, o katerem je bilo ugotovljeno, da je padel s konja, in mu velel, naj se javi, kjer koli se nahaja, ter mu obljubljal azil. Ko pa ni bilo slišati glasu niti videti človekove sence, se je pater razgledal po sami hiši. Na stopnicah je odkril jasne sledove krvi, ki je bila pritekla iz rane, in jim zelo pozorno sledil. Končno ga je našel visoko pod hišnim slemenom, kjer se je skrival in polmrtev trepetal v strahu, da ga ne bi našel kak krvnik. Pater je moža nagovoril, ga tolažil in mu ponudil naš kolegij za zavetje. Nesrečnež je s poslednjimi močmi prav rad odšel z njim po skrivni poti, da se ne bi izpostavljaval ponovni besnosti meščanov. /... / Brž ko se je zdanilo, so naši šli in poklicali ranocelnika in zdravnika, ki sta ponovno raziskala rano s skalpelom ter ugotovila, da je svinčenka nad popkom predrla trebušno

opno in obtičala na nasprotni strani tik pod kožo. Torej zanj ni bilo več upanja, kar je sam prav dobro vedel. Zagrnili so posteljno zaveso, on pa je še in še ponavljal spoved, dokler ni med maziljenjem mirno izdihnil – ta sicer odličen vojak, ko bi bil padel za domovino.« (Baraga 2003, 150–152)

V navedku je nazorno opisano obnašanje vojaštva, katerega ropanje in nasilje je bilo v času tridesetletne vojne skoraj pregovorno, kar se čuti tudi v jezuitskem poročilu. Nastanitev vojaštva pa je bila za meščane poleg nevarnosti za življenje in imetje tudi velik finančni zalogaj, prehrana za ferrarski konjeniški polk je mesto stala 23.949 goldinarjev in 41 krajcarjev. (Žmuc 2005, 94) Tu velja omeniti še, da je bil eden od razlogov za kmečki upor leta 1635 tudi nasilje najemniških vojakov. Poleg tega je bil Feliks Schrattenbach, lastnik gospostva Ostrovica, kjer se je upor začel, tudi sam bivši vojak. (Grafenauer 1979, 320–322) Irena Žmuc v povezavi z zgoraj omenjenim incidentom navaja, da sta dva vojaka, eden od njiju je bil nato očitno obsojen in usmrčen, ubila dva mesarja: Jožefa Früttla (Veitel) in Jakoba Domika, jezuiti pa so nasprotno poročali, da naj bi eden od zabodenih mesarjev preživel. Po navedbah Žmuceve naj bi v spopadu na strani meščanov utrpeli eno smrtno žrtev in več ranjenih, na nasprotni strani pa je padel polkovnik Francišek iz Mantove. (Žmuc 2005, 94)⁶

Za leto 1646 ni pomembnejšihotic. Naslednje leto pa se je v začetku pomladi v mestu zopet nastanila vojska in po pričevanju letopisa je več vojakov iz raznih »sekt« sprejelo

6 Poročila o spopadu med meščani in najemniki maja 1645 v Ljubljani se med seboj nekoliko razlikujejo. Opis, ki ga navaja Irena Žmuc, se nekoliko razlikuje od tistega, ki ga je v *Geschichte Krains* napisal August Dimitz.

katoliško veroizpoved. (Baraga 2003, 156) V zadnjih letih vojne in v letih po njenem koncu se ponavljajo poročila o vojskah v Ljubljani in tudi o konverzijah vojakov in njihovih žena iz raznih protestantskih konfesij v katolištvo. Tu gre verjetno za čete, ki so se po koncu vojne valile iz Nemčije. Tudi v zadnjem letu vojne (1648) se spopadi ne omenjajo, čeprav je še na dan sklenitve miru v Münstru in Osnabrücku 24. oktobra 1648 švedska vojska napadla oblegano Prago. *Historia annua* tega leta omenja le prestop nekaj vojakov v katoliško veroizpoved. (Baraga 2003, 160) Leta po vojni je zaznamovalo spreobračanje nekaterih nekatoliških najemnikov na Kranjskem v katolištvo. Jezuiti so se poleg tega trudili še, da bi utrdili vero med vojaki, ki so bili mlačni katoličani. Leta 1649 letopis poroča: »Posebno vojaki, ki so bili zaradi napadov in cestnih ropov dlje časa zaprti v ječah ali pa so zaradi hujših zločinov zapadli meču pravice, so bili deležni pogostih obiskov in tolažbe naših.« (Baraga 2003, 160) Iz odlomka je moč razbrati, da se pregovorno neobrzdana soldateska tudi na Kranjskem ni vedla nič drugače kakor drugod in je pomenila za prebivalce dežele veliko breme ter nevarnost. Z vojno so bili poleg vzdrževanja vojakov povezani visoki davki, ki so tega leta prizadeli kolegij, zlasti rezidenco v Pleterjah. Podložnike rezidence je v tem letu namreč pestilo hudo pomanjkanje, za nameček pa še vzdrževanje in plačevanje vojaških konjenikov. (Baraga 2003, 167)

Tudi v letu 1650 sta deželo pestili pomanjkanje in tu nastajena soldateska. Nekaj vojakov je prestopilo v katolištvo, tako v Ljubljani kot v Pleterjah. V Ljubljano se je zaradi splošnega pomanjkanja v tem nerodovitnem letu namreč zateklo več vojakov, za katere so nato skrbeli jezuiti in meščani. V mestu je bil ustanovljen celo lazaret, namenjen tako domačinom kot tujcem, po mestu pa se je zbiralo miloščino.

(Baraga 2003, 167) Sicer je povečano število vojakov v Ljubljani tega leta mogoče razložiti tudi s sklenitvijo dogovora o demobilizaciji najemniških vojsk, ki so ga sprejeli 26. junija 1650 v Nürnbergu. (Parker 1997, xliv)

V poročilu za leto 1651 ni notic o vojaštvu, pač pa o konfesionalizaciji. Nekaj oseb se je pod prisego odreklo luteranstvu. *Historia annua* se v povezavi s tem pritožuje, češ da so odloki o tej zadevi že skoraj zastareli. (Baraga 2003, 172) Mišljen je edikt cesarja Ferdinanda II., ki je bil izdan 1. avgusta 1628. Leto 1652 je spet zaznamovala huda draginja, ki je v mesto pritegnila številne reveže. (Baraga 2003, 175) Naslednje leto (1653) je v katolištvo prestopil neki na smrt bolni danski vojak. Omenja se še zgodba priležnice nekega vojaka, ki je v Italiji izgubil svojo zakonsko ženo. Zgodba je zanimiva, saj ponuja nekaj podrobnosti iz običajnega življenja žolnirjev. (Baraga 2003, 178) Na vesti o najemnikih naletimo zopet leta 1656, ko letopis poroča, da se je tega leta spreobrnilo deset ljudi: »Večinoma so bili to vojaki, ki so se pred več leti utaborili v tem mestu. Bolj kot so se prej trdovratno zavzemali za zmoto, toliko vneteje so se potem podali na pot resnice. Ko so spoznali sad čudovitega zaklada, so z razdajajočo se ljubeznijo spodbudili tovariše vojake svojih praporov k svetemu posnemanju. Tako se je zgodilo, da se je vsa polkovnikova družina, ki so jo sestavljali različni drugoverci, združila v enotnosti Rimske cerkve.« (Baraga 2003, 194)

Na podlagi navedka je moč sklepati, da se je nekaj odsluženih najemnikov v Ljubljani trajno naselilo in se tu počasi asimiliralo, del česar je bila konverzija v katolištvo. O življenju žolnirjev in njihovih žena izvemo še nekaj podrobnosti iz opisa stare vojaške vdove, ki se je prav tako naselila v

Ljubljani: »V isti hiši je živila neka starka, že onemogla vojaška vdova, že na robu groba, cenjena med svojimi v taboru zaradi zvestobe, velikodušnosti in vedrine, s katero je dolga leta, ko ji je nesrečno umrlo več mož, kot njihova zakonita vojaška tovarišica z neomajnim duhom naravnost čudežno prenašala težka vojaška bremena: prestreljena s svinčenkami, prebodena s sulicami in meči, pogosto kaznovana tudi z ujetništvom je z možatim srcem gledala na težave vojakov kot na svoje in do konca zdržala. Po raznih pripetljajih in vojnih nezgodah so jo naposled prinesli k nam. Zaradi starosti in bobnenja topov, ki jim je bila pogosto čisto blizu, je bil njen sluh skoraj dokončno poškodovan.« (Baraga 2003, 195)

Vesti o vojaštvu nato počasi prenehajo. Leta 1657 so jezuiti dosegli pomilostitev dveh na smrt obsojenih vojakov. (Baraga 2003, 198–199) To pomeni, da so posledice tridesetletne vojne še dolgo čutili tudi na Kranjskem, kjer se še devet let po sklenitvi vestfalskega miru omenjajo najemniki. Te notice so še posebno zanimive, saj prinašajo, za razliko od prejšnjih iz časa vojne, nekaj podrobnosti o trdem življenju najemnikov in njihovih družin. Odmevi tridesetletne vojne s tem prenehajo, nove vesti, povezane z vojno nevarnostjo, se pojavijo leta 1663, ko jezuiti omenjajo votivne maše ob času vojne, vendar je bila takrat na vidiku turška in ne francosko-švedska nevarnost. (Baraga 2003, 226–227)

Sklep

Sodeč po obravnavanem viru, sta na Kranjskem najbolj odmevali druga beneška vojna (1615–1618), ki še ne sodi v sklop tridesetletne vojne, in francosko-švedska vojna

(1635–1648). Do podobnih rezultatov je v svoji raziskavi prišla tudi Irena Žmuc, ki je za vir uporabila mestne računske knjige, na podlagi katerih je analizirala prošnje tujih beračev med tridesetletno vojno v Ljubljani. (Žmuc 2005, 149) V času beneške vojne (1615–1618) in takoj po njej *Historia annua* omenja prisotnost vojaštva v Ljubljani in ropanje leta 1618. Po izbruhu tridesetletne vojne je med njeno prvo fazo, tako imenovano češko-pfalško vojno, v Ljubljani pomoč iskalo nekaj jezuitskih beguncev z Moravskega. Irena Žmuc omenja prvi vrhunec tujih beračev za leto 1620, vendar ga ne povezuje z vojno na Češkem, temveč z vojaki, ki so se tod mimo še vedno premikali po koncu beneške vojne. (Žmuc 2005, 135) Na podlagi teh podatkov lahko sklepamo, da je beneška vojna zaradi bližine Kranjsko bolj zaznamovala kakor spopadi na Češkem, kjer je cesar že leta 1620 dosegel zmago. Jezuiti nato bojev v Nemčiji ne omenjajo.

Naslednja etapa, imenovana tudi danska vojna (1615–1629), se v letopisih sploh ne omenja, bojišča so bila najbrž predaleč, cesarska stran pa je na bojiščih v glavnem žela uspehe. Tudi Irena Žmuc ugotavlja, da je v tem času število tujih prosilcev pomoči v Ljubljani upadlo v primerjavi z letom 1620. (Žmuc 2005, 135–136) Švedska faza vojne (1630–1635) je ponovno vzbudila zanimanje jezuitov, saj je »baltski meč«, švedska vojska iz Porenja, pregnal člane njihove Družbe. Število tujih beračev v mestu pa se tudi takrat ni povečalo. (Žmuc 2005, 135–136) Vojna v cesarstvu se je najhujše razplamtela po vstopu Francije na stran cesarjevih nasprotnikov. Francosko-švedska (1635–1648) je bila najhujša etapa vojne, poleg tega so se bojišča spet približala Kranjski. Iz letopisov je mogoče razbrati vedno težje gmotno in finančno stanje dežele in kolegija. Vrstijo se procesije, ki so povezane z vojno, čuti se tudi večjo prisotnost vojaštva in končno spopad meščanov

s polkom Ferrari, ki je prezimoval v deželi. Kranjska je torej postala zaledje bojišča v pravem pomenu besede. Tudi število tujih beračev je med letoma 1637 in 1638 močno naraslo. Večje število beguncev se je v mesto zateklo še v letih 1643 in 1648. Takrat so na Kranjsko pribežali po večini obupani ljudje, tako vojaki kot civilisti in romarji. (Žmuc 2005, 135–136)

Zanimivo je še obdobje, ki se ga Irena Žmuc ni dotaknila, to je čas po vojni (1648–1663). Kakor smo videli že zgoraj, je bila demobilizacija vojsk dolgotrajen proces, saj je bila dokončno dogovorjena šele dve leti po sklenitvi miru (26. junija 1650 je bil sklenjen nürnberški dogovor o demobilizaciji). (Parker 1997, xliv) *Historia annua* še dolga leta po vojni omenja vojake v mestu, ki so sem najbrž pribežali po demobilizaciji. Tu za razliko od prejšnjih obdobji letopisi bolj opisujejo njihovo življenje in prestopanje v katoliško vero. Nekateri bivši žolnirji so se, sodeč po poročilih, v Ljubljani tudi naselili in se počasi asimilirali. Leta 1663 so stopile v ospredje spet nove vojne tegobe, tokrat v povezavi s Turki. Izpostaviti je treba še, da letopisi ne omenjajo tujih vladarjev ali vojaških poveljnikov, temveč se omejujejo na omembe vladarjev avstrijske veje Habsburžanov, treh Ferdinandov – II., III. in IV. Od poveljnikov pa navajajo le domačina, Kranjca Herbarta Auersperga.

Reference

Baraga, France, ur. 2003. Letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691), *Historia annua Collegii Societatis Iesu Labacensis*. Prev. Marija Kiauta. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove.

Belić, Predrag. 1989a. Prva tri desetletja Družbe Jezusove in Slovenci (1546–1569), prvi del. *Zgodovinski časopis* 43, št. 2, 201–219.

Belić, Predrag. 1989b. Prva tri desetletja Družbe Jezusove in Slovenci (1546–1569), drugi del. *Zgodovinski časopis* 43, št. 3, 335–348.

Benedik, Metod. 1992. Cerkevne razmere na Slovenskem ob prihodu jezuitov. V: *Jezuiti na Slovenskem*, 13–29. Ur. Metod Benedik. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev.

Bratina, Lojze. 1992. Specifičnost Ignacijeva karizma in njegovega reda. V: *Jezuiti na Slovenskem*, 8–9. Ur. Metod Benedik. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev.

Dimitz, August. 1875. *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Theil 3: Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657)*. Laibach: I. Kleinmayr & F. Bamberg.

Dolar, France Martin. 1990. Gradivo za zgodovino jezuitskega kolegija v Ljubljani v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani. V: *Ignacijeva karizma na Slovenskem – razstava pri sv. Jakobu*, 7–22. Ur. Lojze Kovačič, France Baraga, Miha Žužek. Ljubljana: Slovenska provinca Družbe Jezusove.

Dolar, France Martin. 1992. Cerkevni in politični okvir delovanja jezuitov na Slovenskem v 17. in 18. stoletju. V: *Jezuiti na Slovenskem*, 36–42. Ur. Metod Benedik. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev.

Dolinar, France Martin. 2007. Ljubljanski škofje. Ljubljana: Družina.

Duhr, Bernhard. 1913a. Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, Band II. Geschichte der Jesuiten in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts, Teil I. Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung.

Duhr, Bernhard. 1913b. Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, Band II. Geschichte der Jesuiten in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts, Teil II. Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung.

Grafenauer, Bogo. 1979. Protireformacija in zmaga deželnega kneza. Obnovitev fevdalnega reda in posledice. V: Zgodovina Slovencev, 299–325. Ur. Zdenko Čepič. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Grafenauer, Bogo. 1992. Zgodovinski prostor ob nastopu jezuitov v slovenski družbi. V: Jezuiti na Slovenskem, 30–35. Ur. Metod Benedik. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve.

Gruden, Josip. 1992. Zgodovina slovenskega naroda, del I. Celje: Mohorjeva družba.

Hartmann, Franz. 1907. Geschichte der Stadt Münsterberg in Schlesien von ihrer Gründung bis zur Gegenwart. Münsterberg in Schlesien: Druck und Kommissionsverlag von H. Diebitsch.

Kavčič, Lojze. 1992. Prvi stiki Slovencev z jezuiti v Ignacijevem času. V: Jezuiti na Slovenskem, 66–84. Ur. Metod Benedik. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve.

Kočevar, Vanja. 2016. Vojvodina Kranjska v času Ferdinanda II. (1595-1637): politična zgodovina osrednje slovenske dežele. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kočevar, Vanja. 2017. Ferdinand II. vom innerösterreichischen Landesfürsten zum Kaiser des Heiligen Römischen Reiches. *De musica disserenda* 13, št. 1–2, 17–38.

Lee, Stephen J. 1995. Tridesetletna vojna. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Mal, Josip. 2013. Auersperg. Slovenska biografija. <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi131739/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno 9. 4. 2019).

Parker, Geoffrey. 1997. *The Thirty Yers' War*. London, New York: Routledge.

Preinfalk, Miha. 2005. Auerspergi: Po sledih mogočnega tura. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.

Shahan, T. 1907. *Ecclesiastical Abbreviations*. The Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company. <http://www.newadvent.org/cathen/01022a.htm> (pridobljeno 9. 4. 2019).

Žmuc, Irena. 2005. Tuji berači skozi Ljubljano v času tridesetletne vojne. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.